

L. Shcherbin

UKRAINIAN QUESTION IN ACTIVITY OF PETRO STRUVE AS CONSTITUTIONAL DEMOCRATIC PARTY MAN THE PARTY OF RUSSIA

In the article position is analysed on the Ukrainian question of the Russian political figure Peter Struve as Constitutional democratic party the of Russia man. It is found out, that him the special attitude toward national aspirations of Ukrainians became reason not only divergences with odnopartiytsyami, but stipulated his exit from Constitutional democratic party in 1915.

Key words: Constitutional democratic party, P. Struve, Ukrainian question, Ukrainian motion, Galichina.

© Л. Щербін

Надійшла до редакції 19.11.2010

УДК: 396.324(477)

ЕВОЛЮЦІЯ СТАТУСУ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

АНАСТАСІЯ АРМЕН,

аспірант кафедри філософії Донецького національного технічного університету

Стаття присвячена аналізу статусу української жінки, зокрема у сфері родинних відносин. Увага акцентується на тому, що, незважаючи на патріархальну основу православ'я, становище жінки в подружжі та соціумі характеризувалося деякою самостійністю. Ця традиція багато в чому обумовила становище сучасної українки.

Ключові слова: гендерні ролі, фемінізація, патріархат, маскуліність.

Постановка проблеми й стан її вивчення. Процес розмиття статево-рольових відмінностей, який розпочався в другій половині ХХ ст., сьогодні все помітніше проявляється у фемінізації суспільства. Якщо в середині минулого століття ці процеси іменувалися "ломкою" штампів та стереотипів, сьогодні перегляд категорій "чоловіче" та "жіноче" розглядається в контексті процесу становлення особистості.

Гендерні та жіночі дослідження в Україні набули особливої актуальності в останнє десятиріччя. Окремі публікації присвячені вивченню питань феміністської і гендерної теорії із соціологічної точки зору (І. Жеребкіна); історію жіноцтва в історико-культурному та етнологічному вимірах досліджувала О. Кісь [8; 9], а соціальному статусу жінки в сучасному українському суспільстві присвячено роботи О. Стрельник.

Філософсько-методологічні проблеми дослідження жіночого статусу розроблялися в межах культурно-антропологічного підходу в роботах В. Конєва, В. Леонтєвої, І. Тарасенко, Є. Бистрицького, інших вітчизняних дослідників. Разом із тим, формування якісно нового комплексу ціннісних орієнтацій та настанов сучасної жінки відкриває широку царину для досліджень тенденції зміни гендерних ролей у ХХІ ст.

Мета статті. Ґрунтуючись на тому, що жіноче начало в усіх проявах соціального є цільним, єднальним, перетворюючим, таким, що дає і зберігає життя, "основи" людського буття, культури, знання, простежимо еволюцію його перетворювальної дії в контексті української національної традиції.

Виклад основного матеріалу. Гендерні ролі, як правило, формуються культурною й релігійною традицією. Православна культурна традиція характеризується тим, що протягом століть виключає жінку зі сфери управління й лідерства. Вона й сьогодні не бачить місця для жінки ані в медицині, ані на державній службі. Основа християнського вчення про родину - патріархальність. "Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господу, тому що чоловік є глава родини, як і Христос глава Церкви..." - говорить Новий Заповіт [19, с. 77].

Жінку звинуватили в гріхопадінні Адама, а відповідно, і всього людства. Як говориться в Біблії: "...і не Адам спокушений; але дружина, спокусившись, впала в злочин" [Там само, с. 78]. Звинувачення й саме ставлення християнського духівництва до жіночого роду спричинили негативне ставлення до жінки в усій Європі й іншому християнському світі. Учення церкви було засновано на жорсткому контролі чоловіка за репродуктивною функцією, сексуальною поведінкою й роботою жінки. Християнська культура асоціювала жінку винятково з домашньою сферою, родиною. У канонічній церковній літературі жінка переважно згадується у зв'язку з питаннями статі й шлюбу. Християнські догмати забороняли жінкам поєднувати професійні й сімейні обов'язки. Церква наполягала, акцентуючи на репродуктивній функції жінки, на її нижчому соціальному статусі порівняно із чоловіком. Гендерна асиметрія християнської родини тримається на гендерній диференціації християнської культури. Наприклад, у "Першому канонічному посланні св. Васи-

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.

лія Великого до Амфілохія Іконійського" у числі інших наводилося правило про розлучення подружжя. У цьому посланні даються різні настанови чоловікові й дружині - залежно від того, хто був ініціатором розлучення. Чоловік був зобов'язаний вигнати дружину-прелюбодійку; дружина ж повинна приймати чоловіка й зберігати сім'ю, що б не відбувалося, навіть якщо чоловік зраджує її, б'є її або продає речі з дому. Більше того, якщо дружина все ж розлучається з чоловіком, і той починає жити з іншою жінкою, то саме вона, колишня дружина, оголошується винною у прелюбодійні чоловіка: "Женамъ же обычай повелеваетъ удерживати мужей своих, хотя они прелюбодействуютъ и въ блуде суть. <...> Ибо аще потому, яко биема была, и не стерпела ударовъ: то подобало паче претерпети, нежели разлучатися съ сожителемъ: аще потому, яко не стерпела утраты имения, и сей предлогъ не достоинъ уважения. Аще же и потому, яко мужъ ея живеть въ блуде, наблюдения сего не имеемъ въ церковномъ обычае: но и от невернаго мужа не повелено разлучатися жене, а пребывать съ нимъ, по неизвестности, что последуетъ" [13].

Ці й подібні до них правила отримали цікаве тлумачення на Русі. З одного боку, за церковними законами XVI-XVII століть дружина і чоловік мали однакове право на церковне розлучення; проте в цей період не відомо жодного випадку розлучення за ініціативою жінки. Розлучення ж за ініціативою чоловіків не були рідкістю. Приводом у більшості випадків служило звинувачення в зраді, виправдане або огульне, після чого жінка з ганьбою висилалася в дім батьків. Такі вигнані дружини іменувалися "пущеницями". Одружуватися з пущеницею вважалося гріхом.

Тут варто акцентувати увагу на тому, що Україна вирізнялася серед інших православних країн тим, що з давніх часів зуміла зберегти деяке рівноправ'я в родинно-шлюбних стосунках між чоловіком і дружиною. Наприклад, в епоху Київської Русі жінки користувалися значною свободою і незалежністю як у правовому, так і в соціальному плані й демонстрували самостійність у різних аспектах життя. Прикладом такої самостійності жінки у вирішенні не тільки родинних проблем, а й державницьких є княгиня Ольга. Вона тричі помстилася древлянам за життя власного чоловіка. Кожен її вчинок і, взагалі, її життя - це подвиг заради своєї родини, своєї землі. Уперше за наказом княгині була викопана глибока яма, у яку скинули та живими закопали послів древлянського князя Мала. Коли вдруге прийшли до неї представники древлянської знаті, Ольга наказала проводити їх у лазню, котру підпалили з усіх боків. Утретє хитра та вольова княгиня спалила до тла Коростень - столицю древлян [15].

Усупереч традиційно існуючій думці про жінку, яка не здатна вирішувати важливі питання, княгиня Ольга - і це засвідчує Київський літопис - розумом і хитрістю здолала візантійського імператора та заслужила повагу на Русі як перша православна жінка. "Отже, була [Ольга] предтечею християнської землі, як вранішня зірка перед сходом сонця і як зоря перед світом, отож сіяла вона, як місяць вночі, так і серед людей невірних сіяла, як бісер у калі. Кальні-бо були гріхами, не омиті святим хрещенням. А вона ж омилась святою купіллю, і скинула одяг гріховний ветхого чоловіка Адама, і в нового Адама одяглася, що є Христос" [14]. Княгиня Ольга в християнському світі назавжди залишиться зразком для наслідування. "Бо душі праведних не умирають, як сказав Соломон: "Радіють люди, похвалу воздаючи праведнику", Бо безсмертя його - пам'ять, оскільки визнається він і Богом, і людьми" [Там само].

Ще однією жінкою княжої крові, яка здобула пошану своїх сучасників та нащадків була дочка Ярослава Мудрого Анна, яка стала королевою Франції, одружившись із королем Генрихом I. Уже на початку свого королівського шляху Анна Ярославівна здійснила громадський подвиг: виявила наполегливість і, відмовившись присягати на латинській Біблії, принесла клятву на слов'янському Євангелії, яке привезла із собою. "Реймське" Євангеліє збереглося, протягом століть, на ньому приймали присягу французькі королі. До честі високоосвіченої руської князівни треба сказати, що вона вільно володіла грецькою мовою, швидко вивчила французьку. Про зростаючий авторитет Анни у французькому суспільстві говорить і той факт, що їй було надане право ставити свій підпис на документах державної ваги. Її чіткі й зрозумілі букви стоять поруч із "хрестами" неписьменних королівських чиновників, придворних і самого короля - Генріха I. Цей привілей Анни був унікальним явищем для французького королівського двору XI ст. Анна знала латинь - офіційну мову того часу, якою писало й говорило освічене суспільство в Західній Європі. Але коронована киянка, живучи вдалині від батьківщини, пам'ятала кириличний правопис, підписувалася й рідною мовою. "Чутка про ваші чесноти, чудова діва, дійшов до наших вух, і з великою радістю чуємо ми, що ви виконуєте в цій дуже християнській державі свої королівські обов'язки з похвальною запопадливістю й чудовим розумом", - говориться в листі до Анни римського папи Миколи II (1059 р.) [15].

До наших днів дійшла слава княгині Євпраксії-Зої (дочки Мстислава Володимировича й онучки князя Мономаха). У 1112 році вона вийшла заміж за візантійського імператора Іоана Компела й під час коронації прийняла ім'я Зої. Ще молодою князівною вона зацікавилась медициною, а в Греції поглибила свою медичну освіту й стала автором першого медичного наукового трактату "Алімма" (мазі). Ця книга й сьогодні зберігається в бібліотеці Медічі у Флоренції.

"Слово о полку Ігоревім" - ще одна пам'ятка давньоруської літератури, у якій дійшов до нас не тільки опис подій того часу, світогляд наших предків, образи мужніх князів-воїнів, а і яскраво й правдиво висвітлений образ дружини князя Ігоря - Ярославни. Ніжна, віддана Ярославна виливає своє горе в традиційному плачі. Вона не просто виконує ритуал плачу, вона тужить за загиблими воїнами Ігоря, їх ранами, жаліє про те, що їй не було поруч:

*Полечу, - каже, - зозулею по Дунаю,
Умочу бобровий рукав
У Каялі-ріці,
Обмию князеві криваві рани
На тілі його дужому!* [17].

Надзвичайна самовідданість, співпереживання й зацікавленість справами чоловіка вже в ті далекі часи зумовили статус жінки - подружки, берегині родинного вогнища.

Жінка-воїн, "поляниця" - популярна героїня давньоруських епічних поем. Слово "поляниця", очевидно, спільнокореневе зі словом "поле", "полякувати", а в давнину вважалося: якщо комусь присуджували "поле", це означало, що на нього чекає змагання, двобій. Дослідник Д. М. Балашов відмічає: "Поляниці превидважні руського епосу - надзвичайно оригінальні. Це - степові воїтельки, вмілі вершниці й лучниці, разом із тим, після бою з героем - дружини богатирів" [1, с. 7]. Отже, героїня руських билин нагадує нам амазонку - горду жительку сарматських степів IV-II ст. до н. е.

З географічної точки зору, зрозуміло, що існує по-

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.

вна паралель, оскільки й амазонки, і полянки здійснювали свої подвиги в тому ж регіоні - нижнього Дону й району Азова. Як ми знаємо, міф про амазонок відображає важливий факт у соціальній історії донських й азовських племен у скіфський і сарматський періоди: домінування матріархальних форм родової організації. Можливість того, що матріархат був базисом соціальної організації в деяких протослав'янських племен й особливо антських, не слід скидати з рахунку. Якщо це так, то відносно незалежне становище жінки Київської Русі може бути пояснене, принаймні частково, як наслідок подібної традиції.

Попри те, що староруське суспільство належало до патріархального типу, жінці в ньому гарантувалися певні права. У першу чергу - це вергельд, символ соціальної цінності людини того часу. Крім того, спостерігалось принципове рівноправ'я в питаннях володіння власністю. Так звана материзна, тобто власність (земля, ліс, будинок, будови), передавалася чітко по материнській лінії й лише донькам. Чоловік міг лише з відома дружини брати в користування цю землю, але суворо відповідав за це. Статус жінки в українській сім'ї підтверджує старовинне українське слово "дружина", тоді як слов'янське "жінка" означає - та, що "народжує". Дійсно, на відміну від Західної Європи і Росії, суспільне становище жінки і за часів Київської Русі, і в період козацтва (у XVI-XVII ст.) залежало не від статусу чоловіка, а від особистого добробуту. За Литовським статутом¹, жінка успадковувала майно своєї родини нарівні з чоловіками. А в сім'ї мала право розпоряджатися власним приданим - материзною. Цікаво, що повноліття для українців наставало з 18 років, а для українок - з 15 років (а після 1588 року - з 13 років). Відтоді дівчина ставала повноправною господаркою - присягала королеві, платила податки, користувалася всіма суспільними свободами. Коли жінка виходила заміж, то брала прізвище чоловіка, а могла зберігати й своє, і нерідко в документах заміжні жінки підписувалися лише своїм дівочим прізвищем. Українська господарка займала рівноправне положення в сім'ї не лише завдяки праву на володіння майном. В українських народних прислів'ях та приказках про добро, вірну дружину зафіксовано повагу до жінки, до її розуму, визнання її особливого становища в українській сім'ї: "Найкраща і найліпша спілка - то муж і жінка", "З доброю дружиною горе не горе, а щастя вдвоє", "Ніхто так не догляне, як вірна дружина", "Нема ліпшого друга, як вірна супруга", "Нема цвіту білішого за ожиньку, нема роду милішого над дружиноньку", "Без жінки так, як без ума", "Без жінки - як без рук", "Все тільки до часу, а жінка до смерті", "В хаті жінка три кути держить, муж четвертий". Чоловіки вважали нижче за власну гідність займатися домашніми справами й переважно займалися війною та землеробством. Утім, українки вважали справою честі зразковий побут, хоча й "чорніли" від роботи завчасно. Навіть церковні повчання проголошували пошану до жінки-матері "богоугодною" справою. До того ж українки часто володіли секретами народної медицини, яка мала насамперед профілактичний характер. Уміння лікувати передавало в руки жінці владу над хворобою й здоров'ям, отже, над життям і смертю, що також сприяло підвищенню її соціального статусу. До так званих знахарок зверталися з будь-якого приводу, у тому числі вони допомагали в любовних справах, лікували травами, відводили від домівки темні сили та знімали порчу.

¹ Положення Статуту Великого князівства Литовського діяли на землях Литви і Русі з 1529 р. до середини XIX ст.

Уже в середні віки дуже багато жінок мали добру освіту, що також затверджувало їх високий статус у суспільстві. Архідиякон Павло Алепський, який у 1654 році проїжджав Україною, писав: "...По всій козацькій землі ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їхні жінки та доньки, вміють читати та знають порядок богослужби й церковний спів" [6].

У рамках інституту шлюбу в Україні існувало таке унікальне для XVI-XVII століть явище, як розлучення (що докорінно відрізнялося від того, яке було прийняте в Московському князівстві). Незгоди, сварки в подружньому житті визнавалися цілком достатнім і досить звичним на той час мотивом для розлучення, що аж ніяк не вписувалося в канонічні рамки. Таких розлучень переважна більшість. Надзвичайно рідко, та все ж траплялися випадки, коли сім'я розпадалася з іншої причини. Такою причиною, наприклад, могла бути тяжка, тривала й невиліковна хвороба одного з подружжя - причина, яку визнавало ще давньоруське право. Порушення подружньої вірності, яке за канонічним правом могло бути причиною розлучення, відсутнє, однак, у переліку основних мотивів розірвання шлюбу серед подружніх пар XVI - XVII ст. За Статутом, як і в давньоруському праві, перелюбство вважалося особливо тяжким кримінальним злочином і каралося на смерть. Однак, слід зауважити, що суд залишав право останнього голосу за скривдженим із подружжя, який міг і пробачити своїй невірній половині; тоді рішення суду ставало умовним. При цьому судді керувалися нормами звичаєвого права, за якими, головною умовою розлучення визнавалася згода самого подружжя.

Як бачимо, основні причини, які призводили до розриву в сім'ї, мали передусім морально-етичний характер. У них відобразилися народні погляди на сім'ю як на союз рівноправних осіб, стосунки яких мають будуватися на взаємній повазі. Чималу роль тут відігравало традиційне ставлення до жінки не як до безправної істоти, а як до рівної чоловікові особи.

Французький інженер і картограф Гійом Левасер де Боплан у відомому "Описі України" подав цінні етнографічні відомості про народні звичаї українців, зокрема весільні - описи обрядів сватання, запрошення на весілля, самого весілля та післявесільних ритуалів. Особливу увагу привертає яскраво описаний Бопланом звичай висватування дівчиною за себе парубка: "... Тут, на відміну від звичаїв і традицій інших народів, дівчина першою сватається до парубка, якого собі сподобала. Ось як це виглядає. Закохана дівчина йде до хати парубка, якого любить, у той час, коли сподівається застати вдома батька, матір і свого судженого. На порозі вітається словами: "Помагай біг" і звертається до хлопця, називаючи його по імені, та й каже: "Бачу з твого обличчя що ти людина добра, будеш дбайливим і любитимеш свою жінку. Сподіваюсь, що з тебе вийде добрий господар. Ці твої гарні якості змушують мене уклінно просити взяти мене за жінку". Далі вона говорить те саме батькові й матері, покійно просячи їхньої згоди на шлюб. А якщо дістає відмову, або якусь одговорку, що він надто молодий і ще не готовий женитися, то відповідає їм, що нікуди не піде звідси доти, доки він її не пошлюбить і вони не стануть жити разом. Промовивши це, дівчина наполягає на своєму і вперто відмовляється йти з хати, бо не одержала того, що їй належить по праву". Батьки парубка змушені погодитися на одруження, бо, як твердить автор "Опису України", "... бояться накликати на себе гнів Господній, щоб з ними не трапилося якогось страхотливо-го нещастя. Адже прогнати дівчину значило б знева-

жити увесь її рід, який затаїв би глибоку образу й неодмінно їм би за це помстився. А парубок, який бачить, як завзято дівчина бажає йому добра, відтепер починає дивитись на неї, як на свою майбутню володарку. Наполегливо просить у батьків дозволу її покохати. Ось як закохані дівчата в цьому краї влаштовують свою долю, змушуючи батьків і суджених виконати своє бажання" [2]. Наведений Бопланом звичай - яскравий артефакт матриархальної форми укладення шлюбу, який визнавався, очевидно, народним звичаєвим правом і продовжував побутування серед українців до кінця XIX ст.

У Запорізькій Січі система законів і звичаїв особливо регламентувала становище жінки. На території Січі жінок не було, але дружини козаків жили неподалік, у зимівниках і слободах. Постійна відсутність чоловіка-козака, що пішов на Січ, у похід або загинув, також сприяла формуванню в українській жінці незалежного характеру, високого авторитету та поваги в сім'ї. Тяжким злочином вважалась не тільки зрада, але й образа жінки. За блуд на Січі сурово карали. Історики відмічають, що відсутністю постійного спілкування з жінками й пояснюється певна ідеалізація жіночого начала в Україні. Пошана до матері, до бабусі, до сестри, що мала місце й пропагувалася в сімейному вихованні, у хлопця - майбутнього козака - поступово переростала на пошану до дівчини, до майбутньої дружини. Такі поняття як Січ-мати, казацька шабля-мати уособлювали в собі ідеальну мати-заступницю. А серед православних святих домінувала жінка-мати - Богородиця. Отже, ще раз підкреслимо, що звичай заборони появи жінки на Січі та пропагування безшлюбності серед запорожців був викликаний не зневагою до жінки, а навпаки - високою пошаною до неї та відповідальністю козака за свої чоловічі обов'язки перед дівчиною, дружиною, матір'ю.

Закон охороняв життя, здоров'я, честь та особисту недоторканість жінки. За статтями Литовського статуту "нав'язка" за поранення жінки і "головщина" за її вбивство (штраф і ув'язнення) стягувалися в такому ж обсязі, як за чоловіків - "совито" (подвійно). Причому це положення поширювалося не тільки на шляхтянок, а й на жінок "простого стану". За зґвалтування жінки призначалося найвище покарання - кара "на горло". Як свідчать судові справи тих часів, у кожному конкретному випадку судді дуже серйозно підходили до цього питання, нерідко виносили й найсуворіші вирокі [6]. Переказують, що від шибениці, за козацьким звичаєм, можна було врятуватися, коли якась дівчина виявляла бажання вийти за злочинця заміж; на знак свого вибору вона накидала на голову засудженому свою хустку. У цьому випадку останній міг або згодитися на шлюб, і тоді вирок скасовувався, або не погодитися, і тоді засуджений страчувався [20].

На такому історичному підґрунті в мистецтві - літературі, музиці, живописі - формувалися неповторні образи українок. Наприклад, Марусі Чурай - у цьому образі з особливою силою проявилися вже згадані нами прекрасні риси характеру української жінки. Дівчиною з легенди, українською Сафо називають Марусю Чурай, бо вважають її авторкою багатьох народних пісень, зокрема: "За світ встали козаченьки...", "Ой не ходи, Грицю...", "В кінці греблі шумлять верби..." та інших. Не пробачивши зради, дівчина-пісенниця отруїла невірного коханого й була засуджена до страти. Завдяки її яскравому таланту, її пісням, з якими йшли на війну козаки, Марусю було помилувано самим гетьманом Богданом Хмельницьким.

У матеріалах Центру Народознавства "Козак Ма-

май" наводиться такий варіант тексту універсалу: "Полковникові Мартину Пушкарєві, Судді, Старшинам і всьому Полтавському полку.

Наказ

У розумі ніхто не губить, кого щиро любить. Отже і карати без розуму не доводиться, а тому наказую: *зарахувати голову полтавського урядника Гордія Чурая, відрубану ворогами нашими, за голову його доньки Марини Чурай, в пам'ять героїчної загибелі батька і заради чудових пісень, що вона їх складала. Надалі ж без мого наказу смертних вироків не здійснювати. Марину Чурай з-під варти звільнити*". Деякі дослідники стверджують, що козак Іван Іскра, який майже в останню хвилину врятував Марусю, був закоханий у неї. Молодий козак був палким прихильником Богдана Хмельницького. Гетьман, у свою чергу, цинив у ньому чесність, безмежну хоробрість і палку любов до вітчизни. Дізнавшись про засудження коханої дівчини, він негайно подався до Богдана Хмельницького і, користуючись прихильністю гетьмана, врятував Марусю від смерті [7].

Слід також зазначити, що у виданих Академією наук УРСР універсалах Богдана Хмельницького цього наказу немає. Можливо, це був не офіційний документ, а приватне розпорядження полковникові Мартину Пушкарєві, копії якого в справах канцелярії Богдана Хмельницького не залишилось, а можливо, оскільки справа була термінова, не було й часу для офіційного оформлення цього документа, і тому гетьман обмежився власноручно написаною грамотою-наказом [Там само].

Автор прагне звернутися ще до одного яскравого прикладу втілення традиційних рис українки - Роксолани. Цілеспрямована, самостійна, хитра та розумна жінка змогла приборкати східного чоловіка. Вона прийшла до турецького гарему з власним розумінням поняття "подружжя", тим, яке було прийняте на її батьківщині. Вона - не просто одна з тисяч наложниць турецького султана Сулеймана I Пишного. Вона - його дружина і подруга. Анастасія Гаврилівна Лісовська, дочка священика з містечка Рогатин на Галичині (нині Івано-Франківська обл.), під ім'ям Роксолани ("Русинки") увійшла до історії як впливова султанша. Іншим ім'ям Насті у гаремі стало "Хурем" - "та, що сміється", адже нова улюблениця султана відрізнялася веселою вдачею та гострим язиком, посмішка ніколи не сходила з її обличчя. Після весілля Сулейман надав їй ранг баш-кадуни - головної (а фактично - єдиної) дружини і звертався до неї "Хасеки", що означає "Мила серцю". Хурем виявилася не лише бажаною коханкою, але й цікавою, розумною співбесідницею, досвідченою в мистецтвах і державних справах. У дні розлуки (а Сулейман зробив 13 військових походів) вони листувалися вишуканими віршами перською та арабською мовами. Одна з найосвіченіших жінок свого часу, Роксолана приймала іноземних послів, відповідала на послання іноземних правителів, впливових вельмож і художників. Європейські монархи, відправляючи посольства на Схід, передусім надсилали гінців до Хурем-султан, а не до Сулеймана. У XVI столітті флорентійці навіть помістили парадний портрет Хурем, для якого вона позувала венеціанському художникові, у своїй картинній галереї. То був єдиний жіночий портрет серед зображень бородатих султанів у тюрбанах.

Українська жінка як утілення найкращих рис часто стає героїнею творів кращих українських письменників. Наприклад, Соломія з повісті М. Коцюбинського "Дорогою ціною" - це яскравий приклад мужньої, вольової, самовідданої дівчини. Вона самотужки приймає рішення, заради коханого "не пожалкувала кіс своїх", "вбралась у чоловічі штани та ладна була мандрува-

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.

ти" хоч на край світу, доглядала його, як рідна мати, була вірна, як товариш [12, с. 214]. У всіх своїх вчинках Соломія діє свідомо, розсудливо. У боротьбі за волю вона поборює найтяжчі злигодні. Заради врятування коханого відважна, наполеглива жінка йде на самопожертву - вона гине в дунайських хвилях.

*Хто вам сказав, що я слабка,
Що я корюся долі?*

Хіба тремтить моя рука?

Чи пісня й думка кволі? [5], - ці рядки належать ще одній прославленій українці, яку доля змусила бути стійкою, самостійною, вольовою, протягом довгих років боротися та протистояти тяжкій хворобі та владі. Її величали донькою Прометея, бо нести людям вогонь просвіти, вогонь своєї любові, жар свого невтомного слова було справою всього її життя. Леся Українка - найславніша українська поетеса, громадська діячка, послідовний та енергійний борець за незалежність українського народу.

Іван Франко писав про Лесю Українку: "Від часу Шевченкового "Поховайте та вставайте" Україна не чула такого сильного, гарячого й поетичного слова. Мимоволі думаєш, що ця хвора, слабка дівчина чи не єдиний мужчина на всю новочасну соборну Україну" [Там само]. Але доля подарувала їй неординарний розум, виняткову обдарованість, залізну силу волі й невтомне прагнення до знань. Ерудиція Лесі Українки в найрізноманітніших сферах - від літератури до філософії, від економіки до всесвітньої історії - вражала всіх, хто спілкувався з нею. Вона виявляла величезний інтерес до історії, поезії і культури, збирала фольклор, вільно володіла болгарською, грецькою, латинською, іспанською, італійською, польською, німецькою, англійською та французькою мовами. Дев'ятнадцятирічною написала для молодших сестер підручник "Стародавня історія східних народів". Такою вона увійшла до українського культурного простору як символ мужності, стійкості, нездоланності людського духу. І як співець мужності, незламності, боротьби.

Як наслідок, часто сучасна представниця українського суспільства наділена характеристиками як фемініного, так і маскуліного зразка. Сьогодні жінки переважно зорієнтовані на те, що вони повинні самостійно зуміти забезпечити себе, дітей, упоратися з вирішенням побутових та інших проблем, не розраховуючи на підтримку з боку чоловіка. Самодостатність стає ключовою рисою сучасних жінок. Також треба зазначити, що таким жінкам притаманна дещо інша система цінностей, у якій родина не завжди є основою.

Висновок

1. Образ жінки в історії та народному світогляді ґрунтується на ієрархічному протиставленні чоловічого та жіночого начал. Попри переважання в українській свідомості партіархального канону у відносинах між чоловіком і жінкою, ще з середніх віків правосуб'єктність жінки була закріплена законодавчо: вона мала право обстоювати свою безпеку, гідність та майнові права в суді.

2. Становище жінки в українській сім'ї зумовлене особливими господарсько-майновими правами жінки. Володіння рухомим і нерухомих майном, контроль над певною господарсько-виробничою сферою та змога розпоряджатися деякими грошовими сумами сприяли доволі високому статусу заміжньої жінки-господині. У сім'ї зберігався гендерний розподіл праці. Сфери активності чоловіка та жінки розглядалися як взаємодоповнюючі, однаково значущі для повноцінного функціонування сім'ї як господарської одиниці, що спричинилось до партнерських стосунків у сім'ї.

3. На рівні особистих стосунків подружжя помітною була гендерна ієрархія, що виявлялась у подвійних стандартах моральної оцінки поведінки чоловіка та дружини. Особливість українського сімейного патріархату полягає в тому, що соціонормативна культура допускала можливість здобуття дружиною лідерських позицій.

4. Процес гендерної соціалізації охоплював декілька етапів, що відрізнялись за змістом і формою та були спрямовані на підготовку дівчини до виконання ключових жіночих соціальних ролей - дружини, матері, господині. Найвищий суспільний статус (соціальний престиж) посідали жінки похилого віку, яким удалося протягом життя повноцінно реалізувати ці ролі. До фундаментальних життєвих установок жінки належить також материнство. Світоглядний образ матері наділений рисами ідеалу, що є для українців утіленням усіх людських чеснот та самої ідеї гуманізму. У догляді та вихованні дітей поряд із матір'ю важливою була роль інших членів сім'ї.

5. Еволюція статусу зумовила природну зміну гендерної ролі жінки в сучасному, зокрема українському, суспільстві: вона часто перебирає на себе обов'язки глави сім'ї, збільшує свій публічний статус, домінує в ряді гуманітарних галузей суспільства - освіті, медицині, культурі тощо. Українська традиція забезпечила те, що набуття нового статусу не вимагає від українки змагання за нього та спеціальних публічних дискусій, як це прийнято в західному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балашов Д. Эпос и история / Д. Балашов // Русская литература. - 1983. - № 4.
2. Боплан Г. Л. де. Опис України / Г. Л. де Боплан [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/boplan/opys.htm#divch>.
3. Глоба Л. Культурно-історичні традиції жіночої освіти в Україні / Л. Глоба // Проблеми загальної та педагогічної психології. - 2010. - Т. XII. - Ч. 2. - С. 63-67.
4. Долгов В. Быт и нравы Древней Руси / В. Долгов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/143254/Dolgov__Byt_i_nravny_Drevnei_Rusi.html.
5. Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.l-ukrainka.name/>.
6. Ісаєвич Я. Історія української культури / Я. Ісаєвич [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/istkult2/ikult2.htm>.
7. Кауфман Л. Маруся Чурай / Л. Кауфман [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mamajeva-sloboda.ua/publ.php?id=139>.
8. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні / О. Кісь // Незалежний культурологічний часопис. - 2003. - № 27. - С. 37-58.
9. Кісь О. Подружні стосунки в традиційній українській сім'ї (до питання егалітарності) / О. Кісь // Етнос. Культура. Нація : матеріали міжнародної наукової конференції. - Дрогобич : ІМФЕ ім. Рильського, 1999. - С. 70-77.
10. Кихоть А. Украинская народная традиция в гендерной перспективе / А. Кихоть // Вісник міжнародного Слов'янського університету. - 2007. - № 1. - С. 4-9.
11. Корогодина М. В. "Или мучивал жену напрасно, а не по закону?..": Мир русской женщины в Средние века / М. В. Корогодина // ЧЕЛОВЕК. - 2003. - № 6. - С. 131-140.
12. Коцюбинський М. Дорогою ціною // Коцюбинський М. Збірка творів / М. Коцюбинський. - Харків : Прапор, 2008. - 334 с.
13. Первое каноническое послание св. Василия Великого к Амфилохию Иконийскому [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://krotov.info/acts/canons/0370vasi.html>.

14. Повесть врем'яних літ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar02.htm>.

15. Пушкарева Л. Женщины в древней Руси / Л. Пушкарева. - М. : Мысль, 1989. - 286 с.

16. Расулов Я. Женщина в истории человечества / Я. Расулов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Islam/women_history.php.

17. Слово о полку Игоревім, Игоря сына Святославля, внука Ольгова [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://litopys.org.ua/slovo/slovo.htm>.

18. Тарасенко І. В. О "женской проекции" антропологическо-

го подхода / І. В. Тарасенко, В. М. Леонтьева // Актуальні проблеми філософії науки і сучасних технологій. Вісник ХДУ. - 1997. - № 388. - С. 41-45.

19. Шубина Е. Гендерные аспекты христианской добродетели и чистоты / Е. Шубина // Религия и нравственность в секулярном мире : материалы научной конференции (28-30 ноября 2001 года). - СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. - С. 77-78.

20. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків / Д. Яворницький [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://exlibris.org.ua/cossacks/r109.html>.

A. Armen

AN EVOLUTION OF WOMAN STATUS IS IN THE SOCIAL AND CULTURAL CONTINUUM

This article devoted to Ukrainian woman status analyzing, including area of relatives relations. Despite on patriarchal based of orthodoxy all attention accents on the woman`s statue in marriage and society which was characterized as some independence. In many things this tradition stipulates the position of modern Ukrainian woman.

Key words: gender parts, feminism, patriarchy, masculinity.

© А. Армен

Надійшла до редакції 29.11.2010

УДК 296.4 : 241.11

КЛАСИЧНИЙ ІУДАЇЗМ ПРО ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО (КЛАЛЬ-ПРАТ) В АСПЕКТІ РОЗУМІННЯ СВОБОДИ

ЗОЯ ШВЕД,

кандидат філософських наук, асистент кафедри релігієзнавства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається проблема свободи як умови реалізації "космічного морального призначення". Виокремлюються індивідуальний та общинний аспекти цього призначення. Здійснюється аналіз традиційних для іудаїзму підходів до розуміння взаємної зумовленості діади "кляль-прат".

Ключові слова: релігієзнавство (релігіологія), традиція, іудаїзм, свобода, індивідуальне, общинне, національне.

Постановка проблеми. Іудаїзм як зрілий духовний феномен, що творився єврейською релігійною громадою протягом власного історичного розвитку, сьогодні вписується в загальнолюдську скарбницю релігійних та філософських пошуків відповідей на питання про роль особистості та громади в процесі розуміння та сприйняття "олюдненого" світу. Не випадковим, а закономірним видається факт, що цій темі присвячена значна увага не тільки науковців-релігієзнавців, але й культурологів, філософів та інших представників гуманітарної думки. В Україні та за її межами іудаїка досліджується з позицій релігійно та науково визначених підходів, кожен із яких хоча й послуговується власним

інструментарієм, але все ж шукає за "істиною" глибинного, найбільш адекватного розуміння настанов іудаїзму, у яких розкривається його унікальний зміст та вчення. Виокремлення іудаїки як окремої галузі релігієзнавчих студій актуалізувало питання про те, у якому співвідношенні знаходяться такі феномени як іудаїка та іудаїзм та яким чином ортодоксальний погляд на феномен власного існування співвідноситься з секулярним. Щодо першого питання, то відповідь видається достатньо очевидною: іудаїка є багатогалузевою дисципліною, що вивчає феномен іудаїзму як конкретну форму розвитку культури людства в цілому, натомість друге питання потребує врахування тих перс-

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.